

Co i jak chronić w Puszczy Białowieskiej – polemika z tezami J. Hilszczańskiego i T. Jaworskiego

What and how to protect in the Białowieża Forest – a response to J. Hilszczański and T. Jaworski

TOMASZ WESOŁOWSKI¹, BOGDAN JAROSZEWICZ², RAFAŁ KOWALCZYK³, ANNA KUJAWA⁴, JERZY M. GUTOWSKI⁵

¹ Pracownia Biologii Lasu
Uniwersytetu Wrocławskiego
50–335 Wrocław, ul. Sienkiewicza 21
e-mail: tomasz.wesolowski@uwr.edu.pl

² Białowieża Stacja Geobotaniczna
Wydział Biologii Uniwersytetu Warszawskiego
17–230 Białowieża, ul. Sportowa 19
e-mail: b.jaroszewicz@uw.edu.pl

³ Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk
17–230 Białowieża, ul. Stoczek 1
e-mail: rkowal@ibs.bialowieza.pl

⁴ Instytut Środowiska Rolniczego i Leśnego
Polskiej Akademii Nauk
60–809 Poznań, ul. Bukowska 19
e-mail: annakujawa@poczta.onet.pl

⁵ Rada Naukowa Białowieskiego Parku Narodowego
17–230 Białowieża
e-mail: leioderus@poczta.fm

Słowa kluczowe: integralność naukowa, ochrona różnorodności biologicznej, ochrona procesów, lasy naturalne.

Key words: scientific integrity, biodiversity conservation, process-oriented conservation, old-growth forests.

W artykule polemizujemy z tezami zawartymi w pracy J. Hilszczańskiego i T. Jaworskiego „Ochrona bioróżnorodności Puszczy Białowieskiej w kontekście dynamiki naturalnych i sztucznych zaburzeń” opublikowanej na łamach „Sylwana” w roku 2018. Hilszczański i Jaworski uznają, że w świetle nieprzewidywalności zaburzeń naturalnych, priorytetem ochrony Puszczy Białowieskiej powinno być zachowanie jej bogactwa gatunkowego poprzez aktywną gospodarkę leśną. Argumentację skupiają głównie na gatunkach nieleśnych, występujących w Puszczy Białowieskiej w wyniku działań antropogenicznych. Hilszczański i Jaworski kwestionują zasadność ochrony procesów ekologicznych i biologicznych (kryterium IX światowego dziedzictwa UNESCO) jako podstawy ochrony Puszczy Białowieskiej. Prezentują swoje opinie tak, jakby to były udokumentowane fakty i ignorują rezultaty niezgodne z ich tezami. Używając danych źródłowych prostujemy stwierdzenia Autorów, wykazujemy, że Puszcza Białowieża jest najlepiej zachowanym, unikatowym lasem, wyjątkowość którego może być zachowana przez ochronę procesów naturalnych. Argumentujemy, że ochrona procesów powinna być podstawowym sposobem ochrony na całym obszarze Puszczy Białowieskiej, a ochrona czynna powinna być stosowana jedynie lokalnie, w odniesieniu do siedlisk i gatunków pochodzenia antropogenicznego.

W jedenastym zeszycie „Sylwana” z roku 2018, poświęconym w całości Puszczy Białowieskiej (PB), J. Hilszczański i T. Jaworski opublikowali artykuł dotyczący „ochrony bioróżnorodności Puszczy Białowieskiej w kontekście dynamiki naturalnych i sztucznych zaburzeń” (Hilszczański, Jaworski 2018). Ponieważ artykuł ukazał się w recenzowanym czasopiśmie naukowym, należałoby oczekiwać, że został on przygotowany zgodnie ze standardami publikacji naukowych i autorzy dołożyli wszelkich starań, by: rzetelnie, w oparciu o fakty, pokazać aktualny stan wiedzy; stwierdzenia dokumentować odwołaniami do wcześniejszych publikacji, a także bezstronnie przedstawiać argumenty oponentów. Artykuł Hilszczańskiego i Jaworskiego wymogów tych – naszym zdaniem – w wielu miejscach nie spełnia, prezentuje czytelnikom bardzo wypaczone i dalekie od aktualnego stanu wiedzy ujęcie problemu. W poniższej polemice staramy się ten jednostronny przekaz zrównoważyć, przedstawiając informacje i argumenty pominięte przez autorów¹.

Autorzy piszą, że głównym celem ochrony PB powinna być ochrona jej bioróżnorodności rozumianej jako „zachowanie jej unikalnej różnorodności gatunkowej”. Prowadzi to do postulatu, iż wszystkie obecnie występujące w PB gatunki powinny w niej występować również w przyszłości (niezależnie od zmian globalnych). Przy czym szczególną uwagę autorów przykuwa wcale nie przetrwanie wyspecjalizowanych organizmów leśnych, wymagających do życia naturalnych starodrzewów, dla których PB często jest jedynym miejscem występowania

w Polsce, ale zapewnienie możliwości przeżycia głównie gatunkom siedlisk otwartych i półotwartych. Siedliska takie pojawiły się w Puszczy w dużej mierze na skutek działalności człowieka i zajmują mniej niż 5% obszaru PB (Faliński 1986). Niektóre z wymienianych przez autorów gatunków „priorytetowych” (np. przeplatka aurinia) nie są organizmami leśnymi, inne (np. dzwonecznik wonny, mieczyk dachówkowaty) są związane m.in. ze świetlistymi dąbrowami, które są w tym regionie Polski uważane za zbiorowiska pochodzenia antropogenicznego/zoogenicznego (Faliński 1986). Niektóre (np. sasanka otwarta, mieczyk dachówkowaty) nadal występują w PB (Karczeńska i in. 2016), jednak inne proponowane do ochrony gatunki (kozióróg dębosz, jelonek rogacz, obuwik) nie były stwierdzane w PB już od kilkudziesięciu lat. Hilszczański i Jaworski zapominają przy tym wspomnieć, że zróżnicowanie biologiczne tego obszaru kształtowało się na skutek działających nieprzerwanie, w ciągu blisko 12 tysięcy lat procesów przyrodniczych (Latałowa i in. 2016), a tylko niewielka liczba gatunków pojawiła się tu w wyniku pośredniej lub bezpośredniej działalności człowieka (np. Gutowski, Jaroszewicz 2001; Zub 2009).

Ochronę różnorodności biologicznej na poziomach innych niż gatunkowy autorzy uznają za mało ważną, a decyzję o zaliczeniu PB do światowego dziedzictwa przyrodniczego UNESCO według kryterium IX (ochrona procesów ekologicznych i biologicznych, istotnych w ewolucji i rozwoju ekosystemów oraz zespołów zwierzęcych i roślinnych lądowych) traktują wręcz jako nieprzemysłaną. Nie informują przy tym czytelnika, że ich punkt widzenia jest poglądem zupełnie odosobnionym, sprzecznym zarówno z priorytetami ochrony przyrody lasów formułowanymi przez biologię konserwatorską (np. Hunter 1990; Wilson 1992; Scherzinger 1996; Angermeier 2000; Stutchbury, Morton 2001; Pullin 2002; Wesołowski 2005), jak i z dotychczasowymi projektami ochrony PB (Jędrzejewski, Jędrzejewska 1995; Gutowski i in. 2000; Zespół Przyrodniczy 2006; Wesołowski i in. 2018). Wszystkie

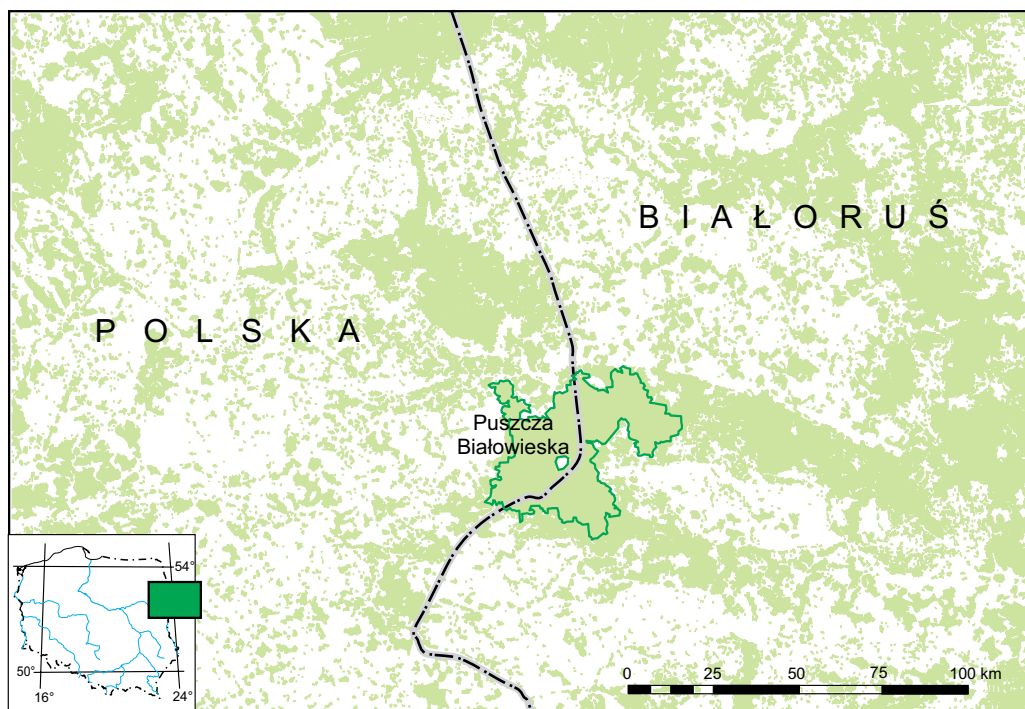
¹ Tekst ten wysłaliśmy do redakcji czasopisma „Sylwan”, gdzie ukazał się artykuł, z tezami którego polemizujemy. Niestety, po dwóch miesiącach oczekiwania otrzymaliśmy odpowiedź, że nie zostanie on opublikowany. Odmowie nie towarzyszyło żadne uzasadnienie. Fakt ten przyjęliśmy ze zdziwieniem, gdyż, drukowanie naukowych polemik (i to szybkie) jest w poważnych czasopismach naukowych standardem. Nie mając możliwości przedstawienia naszych argumentów czytelnikom „Sylwana”, skorzystaliśmy z gościnności redakcji „Chrońmy Przyrodę Ojczystą”.

te projekty zakładają ochronę procesów naturalnych na przeważającej części obszaru Puszczy, przy możliwości lokalnych działań z zakresu ochrony czynnej na rzecz zachowania stanu wybranych gatunków i siedlisk.

Autorzy twierdzą, że alternatywą dla promowanych przez nich rozwiązań nieokreślonej bliżej „ochrony czynnej” jest proponowana przez oponentów ochrona ścisła/bierna całego obszaru PB. Jednak prace Wesołowskiego (2005) oraz Jaroszewicza i innych (2017), na które się powołują, nie zawierają tego typu zaleceń. Nie są nam również znane jakiegokolwiek inne publikacje naukowe, w których postulowano by objęcie całej PB wyłącznie ochroną ścisłą. Propozycji takich nie znajdziemy również w żadnym z opublikowanych projektów powiększenia parku na obszar całej Puszczy (patrz wyżej). Wręcz przeciwnie, najbardziej aktualna propozycja zakłada nawet zmniejszenie obszaru objętego zakazami

wstępu, utrzymanie wybranych, najcenniejszych siedlisk nieleśnych za pomocą metod ochrony czynnej oraz ograniczoną przestrzennie działalność zbliżoną swym charakterem do ekstenzywnej formy gospodarki leśnej (Wesołowski i in. 2018). Stwierdzenia Hilszczańskiego i Jaroszewskiego tworzą więc fałszywą alternatywę, wprowadzając czytelników w błąd.

Autorzy twierdzą, że PB jest izolowaną wyspą leśną, a jej obszar (ok. 1600 km²) jest zbyt mały dla ochrony procesów przyrodniczych: „nawet cały obszar Puszczy Białowieskiej to zdecydowanie za mało, aby spełnić wymagania związane z ochroną procesów przyrodniczych bez utraty części bioróżnorodności”. Wystarczy spojrzeć na mapę (ryc. 1), by przekonać się, że PB wcale nie jest izolowanym obszarem i – poza kierunkiem zachodnim – ma połączenia z innymi kompleksami leśnymi. Zresztą izolacja i wielkość obszaru są słabymi wskaźnikami

Ryc. 1. Lokalizacja Puszczy Białowieskiej na tle rozmieszczenia kompleksów leśnych północno-wschodniej Polski i zachodniej Białorusi (na podstawie GLOBCOVER 2009)

Fig. 1. Location of Białowieża Forest in relation to woodlands of NE Poland and W Belarus (based on GLOBCOVER 2009)

występowania organizmów, a zatem różnorodności biologicznej (Prugh i in. 2008). Według Hilszczańskiego i Jaworskiego powierzchnia PB ma być niewystarczająca, gdyż jest znacznie mniejsza od szacowanej jako niezbędna dla ochrony procesów w rezerwacie Pimachiowin Aki (Andrew i in. 2014). Jednak ekstrapolacja wyliczeń wykonanych dla borealnych lasów Kanady do warunków PB jest zupełnie nieuprawniona. Obszary te rzeczywiście leżą na podobnej szerokości geograficznej, ale znacznie różnią się zarówno klimatem (wbrew twierdzeniom autorów – Kottek i in. 2006), typami lasów, jak i charakterem zaburzeń naturalnych: wielkoskalowych/katastroficznych w tajdze i średnioskalowych/dynamiki luk w lasach strefy umiarkowanej (Angelstam, Kuuluvainen 2004). Potwierdzają to wyniki Bobca i innych (2000), którzy wykazali, że w PB pełna mozaika faz rozwojowych grądów, tworząca liczne nisze siedliskowe i umożliwiającą przetrwanie wielu gatunkom, odtwarza się już we fragmentach o wielkości kilkudziesięciu hektarów. Dla ilustracji tezy o niewystarczającej wielkości Puszczy Hilszczańskiej i Jaworski wykorzystują zanik borów lato i świetlistych dąbrów. Twierdzą więc, że przyczyną ustępowania tych typów lasu jest zbyt mała powierzchnia PB, a nie inne czynniki. Przemilczają tu niezgodne z tym tłumaczeniem (a przedstawione w cytowanych przez nich publikacjach) wyniki badań wykazujące, że przyczynami zaniku tych typów lasu były zmiany w sposobach wykorzystania Puszczy (zakaz wypalania runa, zaprzestanie wypasu). Zresztą samo występowanie boru lato w PB jest poddawane w wątpliwość – według opisów były to sosnowe starodrzewy, które współcześnie zaklasyfikowano by jako bory mieszane świeże (Keczyński 2015).

Twierdzenia autorów, że „proces ustępowania siedlisk i gatunków został na terenie PB zapoczątkowany w momencie ustąpienia zaburzeń o charakterze antropogenicznym, które w sposób zupełnie nieintencjonalny w dużym stopniu zastępowały zaburzenia naturalne” oraz, że „nie ma to znaczenia czy są to zaburzenia naturalne czy sztuczne”, nie wytrzymu-

ją konfrontacji z faktami. Zaburzenia o charakterze antropogenicznym wcale nie ustąpiły, a wręcz nasiliły się (Mikusiński i in. 2018). Olbrzymia większość obszaru PB pozostaje nadal obiektem gospodarki leśnej (Wesołowski i in. 2018). Natomiast zaburzenia powodowane przez działania gospodarcze nie tyle imitują zaburzenia naturalne, co – kosztem redukcji obszarów użytkowanych przez organizmy leśne – prowadzą do pojawiania się nowych, wcześniej nieistniejących w PB otwartych i półotwartych typów siedlisk oraz zwiększają rozczłonkowanie lasu (Mikusiński i in. 2018). Działania takie umożliwiają kolonizację wnętrza PB nieleśnym gatunkom synantropijnym (przegląd w Wesołowski i in. 2016).

Autorzy kwestionują rangę PB jako unikatowego obiektu przyrodniczego o światowym znaczeniu dla ochrony przyrody, piszą, że „... chronione lasy europejskie z uwagi na uwarunkowania historyczno-przyrodnicze, a tym samym dla utrzymania wartości, dla których zostały objęte ochroną, wymagają ochrony czynnej [...]”. Zdaniem autorów Puszcza Białowieska nie stanowi tutaj wyjątku”. Zapominają jednak poinformować czytelników, że jest to pogląd odosobniony, sprzeczny z danymi empirycznymi i nieznajdujący oparcia w literaturze przedmiotu. **Wyniki badań (przegląd w Kujawa i in. 2016) jednoznacznie pokazują, że PB jest w skali Europy kompleksem leśnym najmniej zmienionym przez gospodarkę człowieka i podlegającym ciągłej regeneracji po zaburzeniach antropogenicznych (Samojlik 2007; Latałowa i in. 2016), zachowującym najwięcej cech lasów naturalnych, obszarem, na którym występuje największe bogactwo organizmów zależnych od naturalnych starodrzewów. Liczni badacze od dziesięcioleci podkreślają (przegląd w Wesołowski i in. 2016), że PB jest obiektem bezcennym, żywym laboratorium, unikatowym wzorcem dla nauk biologicznych i leśnych, ochrony przyrody i zarządzania zasobami naturalnymi. PB jest więc wyjątkowa i dlatego powinna być traktowana na specjalnych zasadach tak, aby jej nadzwyczajne war-**

tości zostały zachowane dla przyszłych pokoleń. Uznanie jej przez UNESCO za obiekt przyrodniczy(!) Światowego Dziedzictwa ze względu na zachowanie ciągłości procesów ekologicznych i biologicznych, istotnych w ewolucji i rozwoju lądowych ekosystemów oraz zespołów zwierzęcych i roślinnych (kryterium IX) oraz z powodu występowania w PB siedlisk naturalnych najbardziej reprezentatywnych i najważniejszych dla ochrony *in situ* różnorodności biologicznej, a także ochrony zagrożonych gatunków o wyjątkowej uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki lub ochrony przyrody (kryterium X) jest więc oparte na mocnych podstawach i w pełni uzasadnione. Uważamy, że dla zachowania wyjątkowych walorów PB konieczne jest objęcie całego jej obszaru najwyższą formą ochrony (park narodowy) i proponujemy rozwiązania, które zabezpieczą unikatową przyrodę tego ekosystemu leśnego, zapewniając jednocześnie jego udostępnienie społeczeństwu (patrz Wesołowski i in. 2018).

PIŚMIENNICTWO

- Andrew M.E., Wulder M.A., Cardille J.A. 2014. Protected areas in boreal Canada: a baseline and considerations for the continued development of a representative and effective reserve network. *Environmental Reviews* 22: 135–160.
- Angelstam P., Kuuluvainen T. 2004. Boreal forest disturbance regimes, successional dynamics and landscape structures – a European perspective. W: Angelstam P., Dönnz-Breuss M., Roberge J.-M. (red.). *Targets and tools for the maintenance of forest biodiversity*. Wiley, Chichester, UK.: 117–136.
- Angermeier P.L. 2000. The natural imperative for biological conservation. *Conservation Biology* 14: 373–381.
- Bobiec A., van der Burgt H., Meijer K., Zuyderduyn C., Hagab J., Vlaanderen B. 2000. Rich deciduous forests in Białowieża as a dynamic mosaic of developmental phases: premises for nature conservation and restoration management. *Forest Ecology and Management* 130: 159–175.
- Faliński J.B. 1986. Vegetation dynamics in temperate forests (Ecological studies in Białowieża Forest). W. Junk Pbl., Dordrecht.
- Gutowski J.M., Jaroszewicz B. (red.). 2001. *Katalog fauny Puszczy Białowieskiej*. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa.
- Gutowski J.M., Jędrzejewski W., Bobiec A., Faliński J.B., Okołów C., Popiel J., Jędrzejewska B., Brzeziecki B., Korczyk A. 2000. Zasady funkcjonowania Białowieskiego Parku Narodowego powiększonego na cały obszar polskiej części Puszczy Białowieskiej (propozycja). Białowiecki Park Narodowy, Białowieża.
- Hilszczański J., Jaworski T. 2018. Ochrona bioróżnorodności Puszczy Białowieskiej w kontekście dynamiki naturalnych i sztucznych zaburzeń. *Sylvan* 162 (11): 927–932.
- Hunter M.L. 1990. *Wildlife, forests and forestry: principles of managing forests for biological diversity*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Jaroszewicz B., Bobiec A., Eycott A.E. 2017. Lack of demographic equilibrium indicates natural, large-scale forest dynamics, not a problematic forest conservation policy – a reply to Brzeziecki et al. *Journal of Vegetation Science* 28: 218–222.
- Jędrzejewski W., Jędrzejewska B. 1995. Projekt utworzenia Parku Narodowego Puszczy Białowieskiej. *Chrońmy Przyrodę Ojczyzn* 51 (3): 16–36.
- Karczeńska M., Michalska-Hejduk D., Kucharski L. 2016. Szata roślinna. W: Karczeńska M., Kucharski L. (red.). *Lądowe ekosystemy nieleśne Białowieskiego Parku Narodowego*. Białowiecki Park Narodowy, Białowieża: 37–139.
- Keczyński A. 2015. Literackie bezdroża typologii leśnej na przykładzie borów sosnowych i świerczyn opisanych w „Ad astra” Elizy Orzeszkowej. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie* 42 (1): 49–59.
- Kottek M., Grieser J., Beck C., Rudolf B., Rubel F. 2006. World Map of the Köppen-Geiger climate classification updated. *Meteorologische Zeitschrift* 15 (3): 259–263.
- Kujawa A., Orczewska A., Falkowski M., Blicharska M., Bohdan A., Buchholz L., Chylarecki P., Gutowski J.M., Latałowa M., Mysłajek R.W., Nowak S., Walankiewicz W., Zalewska A. 2016. Puszcza Białowieska – obiekt światowego dziedzictwa UNESCO – priorytety ochronne. *Leśne Prace Badawcze* 77 (4): 302–323.
- Latałowa M., Zimny M., Pędziszewska A., Kupryjanowicz M. 2016. Postglacial history of Białowieża Forest – vegetation, climate and human activity. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 35 (1): 3–49.

- Mikusiński G., Bubnicki J.W., Churski M., Czeszczyk D., Walankiewicz W., Kuijper D.P.J. 2018. Is the impact of loggings in the last primeval lowland forest in Europe underestimated? The conservation issues of Białowieża Forest. *Biological Conservation* 227: 266–274.
- Pullin A.S. 2002. *Conservation biology*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.
- Prugh L.R., Hodges K.E., Sinclair A.R.E., Brashares J.S. 2008. Effect of habitat area and isolation on fragmented animal populations. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 105: 52.
- Samojlik T. 2007. Antropogenne przemiany środowiska Puszczy Białowieżskiej do końca XVIII wieku. Praca doktorska, Białowieża-Kraków.
- Scherzinger W. 1996. *Naturschutz im Wald*. Ulmer, Stuttgart.
- Stutchbury B.J.M., Morton E.S. 2001. *Behavioral ecology of tropical birds*. Academic Press, London.
- Wesołowski T. 2005. Virtual conservation: How the European Union is turning a blind eye to its Vanishing Primeval forests. *Conservation Biology* 19 (5): 1349–1358.
- Wesołowski T., Gutowski J.M., Jaroszewicz B., Kowalczyk R., Niedziałkowski K., Rok J., Wójcik J.M. 2018. Park Narodowy Puszczy Białowieżskiej – ochrona przyrody i rozwój lokalnych społeczności. [http://www.forestbiology.org/articles/FB_05.pdf?i=5c136637b03b0] www.forestbiology.org (2018), Article 2: 1–28; dostęp: 2.01.2019 r.
- Wesołowski T., Kujawa A., Bobiec A., Bohdan A., Buchholz L., Chylarecki P., Engel J., Falkowski M., Gutowski J.M., Jaroszewicz B., Nowak S., Orczewska A., Mysłajek R.W., Walankiewicz W. 2016. Spór o przyszłość Puszczy Białowieżskiej: mity i fakty. *Głos w dyskusji. Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 72 (2): 83–99.
- Wilson E.O. 1992. *The diversity of life*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Zespół Prezydencki 2006. *Puszcza Białowieża. Dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe. Projekty ustaw*. [https://www.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/mos/Puszcza_Bialowieska/Program_dzialan_na_rzecz_Puszczy_Bialowieskiej/USTA-Wa_BPN_projekt_prezydencki.pdf]; dostęp: 20.12.2018 r.
- Zub K. 2009. *Ssaki. W: Okołów C., Karaś M., Bołbot A. (red.). Białowieżski Park Narodowy. Poznać – zrozumieć – zachować. Białowieżski Park Narodowy, Białowieża: 127–142.*

SUMMARY

Chrońmy Przyrodę Ojczystą 75 (1): 51–56, 2019

Wesołowski T., Jaroszewicz B., Kowalczyk R., Kujawa A., Gutowski J.M. What and how to protect in the Białowieża Forest – a response to J. Hilszczański and T. Jaworski

In their recent paper “Biodiversity conservation in the Białowieża Forest in the context of natural and anthropogenic disturbance dynamics” (*Sylvan* 162 (11): 927–932, 2018), Hilszczański and Jaworski propose that, in the light of unpredictability of natural disturbances, the priority of Białowieża Forest (BF) protection should be to preserve its species diversity (richness) via active forest management. They focus mainly on non-forest species that occur in BF as an effect of anthropogenic activities. The authors question the validity of protecting ecological and biological processes (UNESCO World Heritage site criterion IX) as the basis for BF conservation. They claim that BF is too small and isolated to maintain its species richness. The presentation is strongly biased. The authors present their opinions as if they were based on solid scientific data, while ignoring research results that are inconsistent with their theses. Using a large body of published data we rebut the authors’ claims and show that BF is the best preserved and unique European forest ecosystem, generally of natural origin, values of which could be best retained by preserving natural ecological processes. We argue that the process-oriented preservation should become a default solution in BF and active conservation measures should be applied only locally to protect habitats/species of anthropogenic origin.